

УДК 349.22

Н. В. Уварова
здобувач кафедри
правового забезпечення господарської діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ РОЗГЛЯДУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ У ПОЗАСУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Розвиток ринкової економіки в Україні веде до виникнення нових суспільних відносин, які потребують новітніх моделей правового регулювання. Формування ефективної конструкції трудових відносин за нинішніх умов передбачає необхідність вироблення найбільш оптимальних механізмів реалізації, гарантування та захисту трудових прав. Захист інтересів працівника та дотримання європейських стандартів у галузі трудових відносин є пріоритетним напрямом удосконалення вітчизняного законодавства про працю стосовно вирішення індивідуальних трудових спорів. В умовах кардинальних змін економічних засад українського суспільства особливої актуальності набуває проблема принципів розгляду індивідуальних трудових спорів у позасудовому порядку [1].

Багато проблемних питань щодо розгляду індивідуальних трудових спорів у позасудовому порядку були предметом дослідження в роботах Л.Г. Большакової, В.С. Венедиктова, В.Я. Гоца, П.І. Жигалкіна, І.В. Зуба, Р.І. Кондратьєва, О.В. Лавриненка, І.Я. Кисельова, О.М. Курінного, Л.І. Лазор, В.В. Лазора, Р.З. Лівшиця, А.Ю. Пашерстника, П.Д. Пилипенка та багатьох інших. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, недостатньо розробленою залишається проблема визначення поняття принципів розгляду індивідуальних трудових спорів у позасудовому порядку.

Мета статті – визначити поняття принципів розгляду індивідуальних трудових спорів у позасудовому порядку.

У тлумачній словниковій літературі із цього приводу зазначається, що слово «принцип» походить від латинського терміна «*principium*», що в буквальному розумінні означав «основа, початок, першооснова, першоджерело» [2, с. 461]. У філософській словниковій та енциклопедичній літературі зміст категорії «принцип» розкривається так: це основа деякої сукупності фактів або знань, вихідний пункт пояснення чи керівництва до дій. Із позиції етики принцип розуміється як внутрішнє переконання, максима, що задає загальну установку щодо дійсності, норм поведінки та діяльності [3, с. 554].

Досить широко ця категорія використовуються у сфері державного управління та права, де вона отримала досить ґрунтовне наукове опрацю-

вання. Так, А.О. Кузнецов визначив принципи як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю й відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи права, державного устрою тощо. Принципам притаманне абстрактне відображення закономірностей соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі широкого кола явищ [4, с. 561]. Тому в державному управлінні принципи розглядаються як прояви закономірностей, відношення чи взаємозв'язки суспільно-політичного характеру й інших груп елементів державного управління, що відображені у вигляді певного наукового положення, яке застосовується в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління [4, с. 561]. А.Ф. Мельник вважає, що принципи державного управління – це закономірності, відносини, взаємозв'язки, керівні засади, на яких ґрунтується його організація та здійснення і які можуть бути сформульовані як певні правила. При цьому, як наголошує дослідниця, принципи не повинні сприйматися як постулати. На кожному етапі розвитку суспільства й держави є потреба виокремлення та визначення принципів державного управління, оскільки очевидно, що не всі його закономірності, відносини й взаємозв'язки пізнано й описано через принципи. Практичне значення й дія принципів державного управління не залежать від них самих, а повністю визначаються ставленням до них людей [5, с. 36].

У сфері правознавства термін «принципи», як правило, використовується у відповідних правових понятійно-категоріальних конструкціях. Так, наприклад, принципи права у юриспруденції тлумачаться як загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету, що слугують основними засадами правового регулювання суспільних відносин, спрямовують їх учасників на встановлення соціального компромісу й порядку [6, с. 237]. Ознаки принципів права, як зазначає О.Ф. Скакун, такі: 1) мають найвищий авторитет (не будучи конкретними правилами поведінки, мають регулятивний характер завдяки загальності й загальнообов'язковості); 2) об'єктивно зумовлені соціальним середовищем, характером суспільних відносин (економічних, політичних, культурно-ідеологічних тощо) і мають зворотний вплив на

них; 3) є ідеологічним витвором, результатом розвитку правової свідомості суспільства, передусім співтовариства юристів, і водночас спрямовані на сприяння зростанню правосвідомості суспільства, його культури; 4) є історико-практичними за походженням (їх творить епоха, факти й події, що переходять у юридичні факти й суб'єктивні права; сформована практика людей, їх потреби й інтереси; суспільні відносини) і універсальними за невизначеністю строку існування (у них різний «життєвий цикл»; чимало їх існує з часів античності); 5) є ідейною основою для об'єктивного права, концентровано виражають закономірності його розвитку, сутність і соціальне призначення; описують (конкретизують) установлене право, вносять однаковість у систему правових норм; 6) слугують основними засадами правового регулювання суспільних відносин, надають злагожденості всьому механізмові, виступають орієнтирами формування та вдосконалення правової системи, є її каркасом, опорою, відображають об'єктивні зв'язки між елементами правової системи та соціальної системи; усувають суперечності, що виникають між ними; зумовлюють напрями нормотворчої, правозастосовної й інших форм правової діяльності; 7) акумулюють світовий досвід розвитку права, утілюють демократичні й гуманістичні традиції й одночасно становлять правові цінності, що входять до світової правової скарбниці [6, с. 237–238].

Принципи права, як пише К.Г. Волинка, – це керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – являють собою найбільш загальні норми, що діють в усій сфері правового регулювання й поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законодавства [7, с. 99]. На думку юриста, призначення принципів права полягає в тому, що вони забезпечують однакове формулювання норм права, а також їхній вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання й інших форм правового впливу, визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи як провідні ідеї для законодавця. За умови їх закріплення в Конституції принципи права забезпечують єдність процесів створення права, його реалізації й охорони. Принципи права є критерієм оцінки права й методологічною основою його подальшого вдосконалення [7, с. 99].

М.В. Цвік у своїх дослідженнях зазначає, що в наукових колах принципи тлумачать як загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні настанови, що виражають сутність права й впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси

чинної правової системи. Із давніх-давен принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (зокрема правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак із того, на яких принципах заснований правовий порядок, можна судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [8, с. 193]. Провідна роль принципів забезпечується прямим чи непрямым їхнім закріпленням у нормах права. Ті засади, що не закріплені в правових приписах, можуть вважатися лише ідеями права, і належать вони до сфери правосвідомості. Їх іноді називають «правовими принципами», що передують створенню системи права. Принципи права можуть бути прямо сформульовані в законодавстві або ж впливати із його загального смислу. При цьому вони стають орієнтиром правотворчої й правозастосовної діяльності органів держави [8, с. 193]. Значення принципів у праві, на думку М.В. Цвіка, зумовлюється тим, що вони мають властивість вищої імперативності, універсальності, загальнозначущості, їм притаманні стійкість і стабільність протягом невизначено тривалого часу; вони спрямовують розвиток і функціонування всієї правової системи; зумовлюють напрями правотворчої, правозастосовної та іншої юридичної діяльності; виступають найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права; сприяють подоланню прогалин у праві; впливають на рівень правосвідомості в суспільстві [8, с. 193].

За С.С. Алексеевим, принципи права – це керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – є найбільш загальними нормами, які діють у всій сфері правового регулювання й поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законів. Крім того, принципи права визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи керівними ідеями для законодавця. Вони є сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку й функціонування суспільства й правовою системою. Завдяки принципам правова система адаптується до найважливіших інтересів і потреб людини й суспільства, стає сумісною з ними [9].

М.В. Кравчук тлумачить принципи права як провідні засади, ідеї права, які в конкретному вигляді характеризують його зміст, визначають спрямованість правового регулювання [10, с. 107]. На думку В.В. Федіна, правовими принципами вважаються виражені в праві вихідні початки, основні положення, що визначають єдність права,

істотні риси його змісту й загальну спрямованість розвитку юридичних норм у межах усієї системи права чи окремих галузей або інститутів. Правові принципи – це об'єктивні властивості права, які кореняться в його змісті й відображають закономірності соціального розвитку, потреби суспільства в правовому регулюванні. Правознавець акцентує увагу на тому, що принципи права не є довільними початками чи вихідними положеннями, що пронизують норми, інститути чи галузі. Вони зумовлюються економічним, соціальним, політичним ладом суспільства, соціально-класовою природою держави й права, характером пануючого в цій країні політичного й державного режимів, принципами побудови й функціонування політичної системи суспільства. Правові засади акумулюють у собі особливості структури як права, так і правозастосовчого процесу. Принципи права – це свого роду індикатор розвитку права, вони зумовлюють характер застосування юридичних норм [11, с. 50–51].

За О.О. Уваровою, принципи права являють собою систему вимог до належної й можливої поведінки людей, які відображають визнані в суспільстві цінності й утворюють спрямовану на регулювання суспільних відносин ієрархічну єдність. При цьому кожна така вимога, що становить зміст певного принципу права, може набувати характеру принципу, але нижчого рівня. Так, уся система принципів права являє собою певне розширення принципу справедливості через виведення з його змісту системи вимог, яким мають відповідати суспільні відносини, і вимог, що висувуються до самого механізму правового регулювання [12, с. 55].

В.К. Бабаєв відмічає, що в правознавстві виділяються, по-перше, принципи, сформульовані вченими-юристами, які виступають у вигляді фундаментальних ідей та ідеалів, що відображають досягнення правової думки, практичного досвіду, об'єктивні закономірності розвитку суспільства. Зазначені принципи становлять найважливішу частину наукової та професійної правосвідомості, юридичної політики й не є обов'язковими для суб'єктів прав. По-друге, виділяються відокремлені у вигляді відносно самостійних елементів принципи права, під якими слід розуміти вихідні нормативно-керівні начала (імперативні вимоги), що визначають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин. За своєю суттю, як зауважує дослідник, принципи права також представляють певні фундаментальні ідеї й ідеали, які сформульовані на основі наукового й практичного досвіду. У цьому плані вони разом із принципами правосвідомості є найважливішими компонентами панівної юридичної ідеології. Однак, як наголошує В.К. Бабаєв, різноманітні юридичні ідеї й ідеали тільки тоді стають принци-

пами права, коли вони безпосередньо (легально) виражені в нормативно-правових актах або інших формах права [7, с. 222].

А.М. Колодій у своїх роздумах щодо принципів права доходить висновку, що ця категорія повинна використовуватися в усіх випадках, коли йдеться про відправні ідеї й положення, що належать до юриспруденції. Термін «принципи» може лише уточнюватися і деталізуватися залежно від того, якою є сфера його існування й функціональна спрямованість. Таким чином, принципи права – це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини конкретного типу держави й права, є однопорядковими із сутністю права й утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю й загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [13, с. 43]. Принципи права спрямовують і надають синхронності всьому механізмові правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права в суспільному житті і його розвитку. Саме принципи права є критерієм законності та правомірності дії громадян і посадових осіб, адміністративного апарату й органів юстиції та за відомих умов мають велике значення для підвищення правосвідомості населення, його культури й освіти [13, с. 43]. Науковець цілком справедливо зазначає, що, утворюючи головний зміст права, юридичні принципи перебирають на себе всі його властивості й функції. А це означає таке: а) вони – нормативно-регулятивні, усезагальні, обов'язкові, об'єктивно зумовлені, історичні й ідейно-політичні категорії; б) їх соціальною функцією є регулювання й охорона суспільних відносин; в) вони є самостійною юридичною категорією, тобто мають відокремлюючі ознаки від усіх інших. Від юридичних норм їх відокремлює їхня імперативність і безумовність, концентроване відображення в них найважливіших закономірностей суспільства. Принципи права вносять одноманітність у всю систему юридичних норм і забезпечують єдність правового регулювання суспільних відносин, цементують усі компоненти юридичної надбудови. Принципи права мають також самостійний вплив на суспільні відносини [13, с. 43]. О.В. Старчук пропонує розуміти принципи права як такі засадничі ідеї права, які визначають зміст і спрямованість його норм і характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю [14].

Спираючись на аналіз вищезазначених та інших дослідницьких поглядів щодо розуміння принципів, як у загальнотеоретичному аспекті, так і у правовому контексті, можемо дійти виснов-

ку про те, що принципи розгляду індивідуальних трудових спорів у позасудовому порядку являють собою засновані на результатах наукового вивчення об'єктивно наявних закономірностей суспільного життя основоположні, відправні, незаперечні, прямо чи опосередковано закріплені в нормах позитивного права вимоги, що пред'являються до механізму вирішення індивідуальних трудових спорів, які визначають його правову природу, соціальне призначення та загальні пріоритети функціонування. Значення принципів полягає в тому, що саме вони становлять правовий стрижень організаційно-правового механізму вирішення зазначених спорів, з огляду на зміст якого мають формуватися та впроваджуватися інші елементи цього механізму. Отже, принципи є важливим об'єднуючим і орієнтуючим фактором, вони забезпечують єдність, системність і загальну регулятивну спрямованість правових норм, із яких складається підінститут вирішення індивідуальних трудових спорів у позасудовому порядку.

Література:

1. Лозовой С.В. Правове регулювання індивідуальних трудових спорів : дис. ... канд. наук: 12.00.05 / С.В. Лозовой ; Х, ХНУВС. – 2009. – С. 206.
2. Словник іншомовних слів. Укладачі : С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Національний університет ім. Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. – «Наукова Думка», Київ-2000. – С. 680.
3. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн. : Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
5. Мельник А.Ф. Державне управління : [навч. посіб.] / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко; За ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
7. Волинка К.Г. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / К.Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
8. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.
9. Алексеев С.С. Теория государства и права : [учебник для юридических вузов и факультетов] / С.С. Алексеев. – М. : Норма, 2005. – 496 с.
10. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : [навчальний посібник] / М.В. Кравчук. – 3-те вид., змін. й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 247 с.
11. Федин В.В. Трудовые споры: теория и практика : [учеб.-практич. пособие для вузов] / В.В. Федин. – М. : Издательство Юрайт, 2015. – 527 с.
12. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика : [монографія] / О.О. Уварова. – Х. : «Друкарня Мадрид», 2012. – С. 196.
13. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація / А.М. Колодій // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 42–46.
14. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права / О.В. Старчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 40–43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2012_2_11.

Анотація

Уварова Н. В. До поняття принципів розгляду індивідуальних трудових спорів у позасудовому порядку. – Стаття.

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття «принцип». Доведено, що принципи є важливим об'єднуючим і орієнтуючим фактором, вони забезпечують єдність, системність і загальну регулятивну спрямованість правових норм, із яких складається підінститут вирішення індивідуальних трудових спорів у позасудовому порядку. Наголошено, що принципи становлять правовий стрижень організаційно-правового механізму вирішення зазначених спорів, з огляду на зміст якого мають формуватися та впроваджуватися інші елементи цього механізму.

Ключові слова: принцип, принцип права, спори, індивідуальні трудові спори, позасудовий порядок, законодавство.

Аннотация

Уварова Н. В. К понятию принципов рассмотрения индивидуальных трудовых споров во внесудебном порядке. – Статья.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых рассмотрены теоретические подходы к определению понятия «принцип». Доказано, что принципы выступают важным объединяющим и ориентирующим фактором, они обеспечивают единство, системность и общую регулятивную направленность правовых норм, составляющих подинститут разрешения индивидуальных трудовых споров во внесудебном порядке. Отмечено, что принципы составляют правовой стержень организационно-правового механизма разрешения указанных споров, учитывая содержание которого, должны формироваться и внедряться другие элементы данного механизма.

Ключевые слова: принцип, принцип права, споры, индивидуальные трудовые споры, внесудебный порядок, законодательство.

Summary

Uvarova N. V. To the concept of the principles of consideration of individual labor disputes in extrajudicial order. – Article.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the definition of “principle” are considered. It is proved that the principles act as an important unifying and guiding factor – they ensure the unity, systematic and general regulatory orientation of legal norms, which consists of a substitute for the solution of individual labor disputes in an extrajudicial manner. It was emphasized that the principles form the legal basis for the organizational and legal mechanism for resolving these disputes, taking into account the content of which other elements of this mechanism should be formed and implemented.

Key words: principle, principle of law, disputes, individual labor disputes, extrajudicial order, legislation.